

УДК 327.7:341.1(4-11):005.334

**«КРИЗА ЕФЕКТИВНОСТІ» МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ
ЗМІНИ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЙ МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ**

Олександр Кучик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net*

Переосмислення ролі міжнародних інститутів багатостороннього співробітництва у сучасних міжнародних відносинах зумовлене новими викликами та загрозами безпеки. Поява нових загроз безпеці держав та зростання нестабільності у різних регіонах світу, особливо на пострадянському просторі та в регіоні Східної Європи, поставило завдання знайти шляхи оптимізації співробітництва між країнами на міжнародній арені. Сучасний міжнародний порядок характеризується нестабільністю та тенденціями до відродження біполярності. Криза ефективності міжнародних організацій зумовлює необхідність переосмислення форм та механізмів їхньої діяльності з метою гарантування міжнародної безпеки. Особливо важливим це є для регіональних міжнародних організацій. Оскільки з початком XXI століття розуміння міжнародної безпеки набуває нових інтегрованих ознак, на фоні змін міжнародного порядку видається важливим пошук шляхів залучення широкого спектру міжнародних організацій не лише безпекових, а й галузевих, до розв'язання питань гарантування міжнародної безпеки як в регіональному, так і глобальному вимірі.

Ключові слова: міжнародні організації; міжнародний порядок; міжнародна система безпеки; виклики та загрози; регіональна безпека.

Переосмислення ролі міжнародних інститутів багатостороннього співробітництва у сучасних міжнародних відносинах зумовлене новими викликами та загрозами безпеки. Поява нових загроз безпеці держав та зростання нестабільності у різних регіонах світу, особливо на пострадянському просторі та в регіоні Східної Європи, поставило завдання знайти шляхи оптимізації співробітництва між країнами на міжнародній арені. Сучасний міжнародний порядок характеризується значною нестабільністю та тенденціями до відродження біполярності. Вони стали одними із центральних у дискусії стосовно перспективи діяльності як міжнародних організацій на міжнародній арені, так і результативності впровадження ухвалених ними рішень. Особливої актуальності питання ефективності набуває сьогодні – в час динамічних трансформацій міжнародної системи безпеки. З огляду на загострення геополітичного протистояння у світовому масштабі, з одного боку, та регіоналізації загроз, з іншого, питання посилення ролі безпекового компонента у діяльності міжнародних інститутів багатостороннього співробітництва вельми актуальний.

На користь цієї тези свідчить активізація дій на міжнародній арені Російської Федерації щодо відновлення впливу на розвиток регіонального та глобального

міжнародного порядку. Іншими словами, Росія намагається повернути світ у рамки традиційної біполярності з чітким розмежуванням сфер впливу [4; 5]. Водночас поява у міжнародному середовищі «нових» центрів регіонального та глобального впливу зумовлює необхідність переоцінки ситуації, що склалася. Зміцнення позицій Індії, Китаю, Саудівської Аравії, Ірану у міжнародних відносинах з одного боку, та зростання ролі Європейського Союзу та загострення відносин по лінії Схід–Захід, з іншого, складають якісно нову геополітичну картину у світі. А оскільки загострення «заморожених конфліктів» навколо держав пострадянського простору та у Центральносхідноєвропейському регіоні пробуджує новий сплеск активності міжнародних акторів, питання вибудовування нових та вдосконалення вже існуючих стратегій поведінки на міжнародній арені залишається вельми актуальним. Актуальним воно є як для держав з високим рівнем суверенітету, так і міжнародних інституцій, для котрих питання гарантування чи забезпечення безпеки є базовим пріоритетом їхньої діяльності. Якщо мова йде про Європейський регіон, то у даному випадку ключовими акторами вважаємо НАТО, ЄС, ОБСЄ, СНД, ОДКБ тощо.

При цьому слід зазначити, що в останній час зростає роль неформальних акторів міжнародних відносин та нестандартних міжнародних інституцій, які перебирають подекуди на себе завдання захисту та гарантування безпеки. Такими структурами можна вважати регіональні та субрегіональні утворення, такі як, Вишеградська група, група Веймар (Веймарський трикутник) тощо. Аналіз діяльності таких організацій засвідчує наявність трансформації розуміння ролі та функцій міжнародних організацій у сучасному світі. Традиційна діяльність міжнародних інститутів багатостороннього співробітництва ще десятиліття назад кардинально вирізнялася своїм характером від діяльності сьогочасних міжнародних інституцій [12]. Два останні десятиліття кардинально змінили світ. Зміни торкнулися усіх аспектів міжнародного життя.

Проблематика діяльності міжнародних безпекових інститутів не нова. Водночас в українській міжнародно-політичній науці дослідження, пов'язані з вивченням проблематики діяльності міжнародних організацій у сфері безпеки залишаються фрагментарним. Вони розкривають, здебільшого, прикладні аспекти діяльності ООН та значної кількості регіональних організацій у специфічних, галузевих питаннях. Звідси метою розгляду є «криза ефективності» як концепт та форма діяльності міжнародної системи міжнародних організацій у новітніх умовах.

Нові реалії у міжнародних відносинах не оминають сфери міжнародної (глобальної) та регіональної безпеки. З огляду на це, важливим видається необхідність переосмислення концепту безпеки загалом, і міжнародної зокрема. У цьому контексті наголосимо, що XXI століття принесло в концепцію безпеки концентрування уваги на безпеці людини (human security), інформаційній безпеці тощо. В цьому контексті визначально, що одними з перших почали реагувати на зміну концепту безпеки деякі міжнародні організації, як от Організація Північноатлантичного договору, на саміті якої у Варшаві у липні 2016 року розглядали питання щодо новітніх викликів та загроз міжнародній

безпеці. Зокрема, було заявлено про появу нових загроз у вигляді «гібридної війни» із гібридними загрозами у вигляді пропагандистської війни, пов'язаної з елементами інформаційної війни, кібертероризму, інших технічних елементів протистояння.

Північноатлантичний альянс показав усій світовій спільноті, що залишається чи не єдиною безпековою структурою, яка розглядає питання, що стосуються не лише членів НАТО. Також предметом обговорення учасників Варшавського саміту були й питання розроблення нових механізмів стратегії з метою протидії гібридним загрозам. До ефективних кроків у відповідь гібридним загрозам слід віднести розміщення на ротаційній основі в країнах Балтії та Польщі батальйонів сил швидкого розгортання НАТО з числа військовослужбовців Великобританії, США, Канади та Німеччини, що посилює «зацікавленість у вибудовуванні безпеки» [1].

Говорячи про український вимір рішень саміту, наголосимо на важливості активізації співробітництва в рамках створених Альянсом трастових фондів та їхньої діяльності у сфері модернізації української армії та оборонного сектору нашої держави, а також активізації співробітництва у сфері реформування цивільного сектору та розв'язання проблем реабілітації та соціальної адаптації [3].

Серед рішень, ухвалених Альянсом під час саміту, впадає в око актуалізація нових загроз європейській безпеці, як і безпеці в євроатлантичному просторі. Загалом аналіз рішень саміту НАТО у Варшаві засвідчує, що Альянс зробив, на нашу думку, досить вдалу спробу поставити питання про гарантування безпеки своїх членів, особливо у регіоні Центрально-Східної Європи та Балтики. Ухвалення рішення про розміщення на ротаційній основі у країнах Балтії та Польщі додаткових військових контингентів держав-членів Організації стало своєрідною гібридною відповіддю на «гібридні загрози» з боку Росії.

Безумовним позитивом для України стало визнання останньої «ключовим елементом європейської системи безпеки» та, відповідно, ухвалення Комплексного пакету допомоги (КПД), що включав понад 40 програм підвищення обороноздатності та приведення до стандартів Альянсу сфери безпеки України. На цьому тлі виглядає доволі оптимістичним динаміка діяльності Альянсу та проголошена потреба щодо реформування організації як у фінансовій сфері через нарощування воєнного бюджету Альянсу й до концептуального – через формування нової стратегічної концепції як програмового документа діяльності НАТО у нових міжнародних умовах. У такому ключі можемо говорити про адекватну реакцію цієї структури на потребу часу, хоча водночас слід констатувати «нерішучість» Альянсу у численних випадках порушень з боку військових структур РФ. Таке «терпіння НАТО» можна пояснити як вичікування чи боязнь, або гібридна відповідь на «гібридні загрози». Разом з тим питання «червоної лінії», після перетину котрої буде вжита адекватна відповідь, залишається на сьогодні відкритим. У цьому контексті можна погодитися з думкою частини експертів про високий рівень ефективності діяльності Альянсу, особливо в українському контексті. Водночас, попри декларативну єдність Альянсу з багатьох ключових питань, відкритим

залишається питання монополізації сектору безпеки, яка охоплює значно ширший регіон, аніж територія країн Організації.

Якщо з діяльністю Альянсу пов'язана більш чітка верифікація у діяльності нового концепту безпеки, то, скажімо, для Організації з безпеки та співробітництва у Європі «проблема ефективності» залишається актуальною як ніколи. Держави євроатлантичного простору, шукаючи порятунку після Другої світової війни, знайшли консультативний формат співпраці у вигляді НБСЄ, котра в нових геополітичних реаліях краху біполярної системи міжнародних відносин була трансформована в Організацію з безпеки, яка, по ідеї, мала б відображати нові реалії, що склалися на той час у Європі. Однак такі процеси, як глобалізація, асиметрія міжнародних відносин, вакуум безпеки, стали викликами для діяльності цієї організації. Сьогодні ця міжнародна структура стоїть перед необхідністю вдосконалення своєї діяльності в контексті виконання місії на теренах, щонайменше, пострадянського простору. Не відкидаючи позитивного характеру діяльності Місії ОБСЄ в Україні (1994–1999), сьогоднішні спроби врегулювати «заморожені Росією» конфлікти на пострадянському просторі не дають бажаного результату. Сьогодні в Україні, до прикладу, поширення набула теза про проросійськість Організації, з огляду на значну присутність російських військових експертів (офіцерів) у складі різного роду моніторингових місій та використання останніми даних про військові підрозділи супротивників, що часто передають російському військовому командуванню, зокрема, причетному до військових дій на тимчасово окупованих територіях. При цьому неефективною виглядає діяльність України та партнерів у намаганнях розширення мандата Спеціальної моніторингової місії в Україні, що блокується Росією. Як не парадоксально це звучить, але саме консенсус, як єдність та взаємопорозуміння зацікавлених держав-учасниць, став інструментом, що паралізував діяльність цієї європейської структури [6].

З 1 січня 2016 року Німеччина в порядку ротації на один рік перебрала головування в Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), змінивши Сербію. Як зазначив у спеціальній заяві з нагоди початку головування міністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр, подолання кризи в Україні буде головним пріоритетом ОБСЄ упродовж наступного року.

Раніше міністр закордонних справ ФРН зазначав також, що «ОБСЄ в ці буремні часи потрібна в Європі більше, ніж будь-коли і в наших спільних інтересах надалі підтримувати ОБСЄ як майданчик для діалогу та як міст між Сходом і Заходом». На засіданні ОБСЄ у Відні 14 січня 2016 року тодішній міністр закордонних справ Штайнмаєр представив програму головування Берліна в 2016 році. «Досягнення політичного розв'язання конфлікту в Україні та навколо України і в 2016 році залишатиметься пріоритетом ОБСЄ. У минулі два роки ми побачили, що ОБСЄ забезпечує вирішальні механізми задля сприяння деескалації та діалогу. Ми повинні і далі просуватися на цьому шляху. Німеччина докладатиметься до цих зусиль зі всією рішучістю та всіма своїми можливостями», – йдеться у заяві Франка-Вальтера Штайнмаєра [2].

Проте зазначимо, що діяльність організації в Україні охопила широкий спектр питань не лише військового характеру, а й зосередилася передусім на

питаннях, пов'язаних з проблематикою врегулювання російсько-українського збройного конфлікту. Прийнята в липні 2016 року Резолюція «Порушення прав людини та основоположних свобод в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь» вкотре підтвердила факт здійснення Росією збройної агресії проти України, рішуче засудила анексію Кримського півострова та порушення Росією як державою-окупантом основоположних прав людини в окупованому Криму...», – зазначили у зовнішньополітичному відомстві України, коментуючи прийняття документа Парламентською Асамблеєю ОБСЄ [11].

Схожа концепція залишається ключовою й для головування в Організації Австрійської Республіки, про що неодноразово заявляли представники цієї держави. Тим не менше, ключовим на сьогодні залишається завдання «зміцнення Організації» та підвищення її впливу на безпекову ситуацію в регіоні відповідальності ОБСЄ.

Стосовно регіональних безпекових структур СНД та ОДКБ зазначимо, що аналіз їхньої діяльності засвідчує прагнення використання механізмів співробітництва у рамках цих організацій як проект геополітичного та військово-політичного домінування Росії. Тобто, у даному випадку, ми маємо справу зі своєрідним підходом використання міжнародних інститутів багатостороннього співробітництва для закріплення домінування на певному геополітичному просторі (чи його повернення у випадку території колишнього СРСР). З іншого боку, можна погодитися із твердженням, що побутує серед певного кола експертів, котрі вважають чи не головною метою діяльності міжнародних організацій на пострадянському просторі (незалежно від їхнього функціонального забарвлення) збереження старих правлячих режимів при владі.

У цій архітектурі міжнародних організацій (адже цілком слушно можемо говорити про систему міжнародних організацій, котра не є відображенням «системи ООН») сама ООН займає доволі специфічне становище. З одного боку, ця міжнародна глобальна інституція прагне до глобального урядування (Global Governance), а з іншого – стає малоефективним інститутом через невідповідність сучасному міжнародному порядку, а радше – розташування геополітичних акторів у світовому просторі. Іншими словами, ООН сьогодні не відображає політичну картину світу і, що саме головне, почасти не може гарантувати міжнародну безпеку у глобальному масштабі (та й регіональному) через посередництво міжнародних організацій регіонального характеру. З огляду на це, актуалізується питання не стільки реформування ООН, запровадження нових чи удосконалення старих механізмів та інструментів, а й переосмислення її ролі у міжнародній системі та зміни правил гри. Адже нехтування базовими принципами функціонування системи міжнародних відносин на сучасному етапі ставить під удар систему міжнародних інститутів як фактор стабільності та гармонійного розвитку міждержавного співробітництва.

Криза ефективності міжнародних організацій зумовлює необхідність переосмислення форм та механізмів їхньої діяльності з метою гарантування міжнародної безпеки. Особливо важливим це є для регіональних міжнародних організацій. Оскільки з початком XXI століття розуміння міжнародної безпеки набуває нових інтегрованих ознак, на фоні змін міжнародного порядку

видається важливим пошук шляхів залучення широкого спектру міжнародних організацій не лише безпекових, а й галузевих, до розв'язання питань гарантування міжнародної безпеки як у регіональному, так і глобальному масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відбувся круглий стіл «Варшавський саміт НАТО 2016: перший день після» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispc.org.ua/archives/3727>.
2. Головування Німеччини в ОБСЄ: Україна – один з пріоритетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/a-18953718>.
3. Діючі проекти трастових фондів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispc.org.ua/archives/3965>.
4. Кучик О. С. Інститути міжнародного безпекового співробітництва в умовах геополітичних та цивілізаційних викликів початку ХХІ століття // Виклики політики безпеки; історія та сучасність : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції 16–18 червня 2016 р. – Львів, 2016. – С. 32–33.
5. Кучик О. С. Реінтерпретація ролі міжнародних безпекових організацій у контексті зростання конфліктогенності на пострадянському просторі // Конфлікти на пострадянському просторі: глобальний та локальний виміри : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 13 грудня 2016 р. / упорядники : М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. – Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка. – С. 32–36.
6. Кучик О. С. Україна в багатосторонньому міжнародному співробітництві // Зовнішня політика України – 2015: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети ; за ред. Г. М. Перепелиці. – Київ : Стилос, 2016. – С. 202–219.
7. Кучик О. Україна у багатосторонньому співробітництві в умовах трансформації сучасного міжнародного порядку // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 14 квітня 2016 року. – Львів : Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 3–5.
8. Кучик О. С. Регіональне співробітництво України в рамках ОБСЄ в умовах зміни безпекового середовища у Центрально-східноєвропейському регіоні // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 38. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2016. – С. 80–88.
9. Найгарячіші теми у Радбезі ООН: Сирія, Південний Судан, КНДР та Україна – Єльченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1526219-naygaryachishi-temi-u-radbezi-oon-siriya-pivdenniy-sudan-kndr-ta-ukrajina-elchenko.html>.
10. Парахонський Б. О. Перспективи України у системі європейської та євроатлантичної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs0&issue=2004_4.
11. Україна вітає прийняття резолюції ПА ОБСЄ про Крим і Чорнобиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/6/7113841/>.
12. Kuchyk O. Political and Legal Mechanisms of International Organizations in Ethno-Political Conflicts Settlement / O. Kuchyk, I. Chervinka // Wschodnioznawstwo. – 2015. – Wrocław. – P. 261–274.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

**«CRISIS OF EFFECTIVENESS» OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS
IN CHANGING INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM IN THE CONTEXT
OF TRANSFORMATIONS OF INTERNATIONAL ORDER**

Oleksandr Kuchyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net*

Rethinking of the role of international institutions of multilateral cooperation in contemporary international relations is caused by the new challenges and threats to security. New threats to the state security and growing instability in various regions of the world, especially in the former Soviet Union and in Eastern Europe, lead to find ways of cooperation between countries in the international arena. The current international order is characterized by instability as well as tendencies to revive of bipolarity. Uneffectiveness of international organizations motivates rethinking of the forms and mechanisms of their activities in order to ensure international security. It is very important for regional organizations. Since the beginning of the XXI century understanding of the international security requires new integrated features. It is important to find new ways to resolve issues of international security both the regional and global dimension within international security as well as specialized organizations.

Key words: international organizations; international order; international security system; challenges and threats; regional security.